

Türküstan

www.turkustan.az

Cavansir Feyziyev
Milli Məclisin deputatı,
Fəlsəfə doktoru

qanun qəbul edilmişdi. Həmin illərdə Azərbaycan səksəndən çox qəzet və jurnal dərc edilirdi. Azərbaycan kapitalı milli iqtisadiyyatın inkişafında necə böyük rol oynayırdısa, eyni dərəcədə maddi və mənəvi sərvətlərimizin yaradılmasında diqqətəlayiq işlərə, böyük xeyriyyəçilik məqsədlərinə sərf olunurdu. Bakıda estetik mədəniyyətin ən yüksək tələblərinə cavab verən memarlıq layihələri həyata keçirilir, nadir memarlıq nümunəsi olan tikinti işləri aparılırdı. Hacı Zeynalabdin Tağıyev, Musa Nağıyev, Murtuza Muxta-

lə xarici ölkələrə göndərildi. Məktəblərin milliləşdirilməsinə, latın əlifbasına keçmək üçün hazırlıq işlərinə başlanıldı. 1919-cu ildə artıq Azərbaycanda 700-ə qədər məktəb vardı. Uğurlu təhsil siyasəti nəticəsində hələ köhnə düşüncənin hökm sürdüyü bir şəraitdə, qızların məktəbə cəlb olunmasına nail olundu. 50 minə yaxın şagird kontingentinin 2 mini qızlardan ibarət idi. **Azərbaycan yenə də elm, maarif və mədəniyyətin, siyasi, ictimai və ədəbi fikrin apancı istiqamətində Yaxın Şərqi məkanında irəlilə gəlirdi. Təsəvvüf deyil ki, Məhəmməd Əmin Rəsulzadə bu öncüllükdən itibar duyduğu ilə söz açdı: "Şərqi ölkələri arasında ilk türk dramaturqu azərbaycanlı, ilk türk bəstəkarı azərbaycanlı, məzhəb uzlaşmazlığını ilk ortadan qaldıran yenə azərbaycanlı, əlifba islahatını ilk düşünən azərbaycanlı, nəhayət, islam aləmində ilk dəfə cümhuriyyət elan edən də azərbaycanlıdır" (Məhəmməd Əmin Rəsulzadə. Əsrimizin Sə-**

sərast məntiqə sahib mübariz bir publisist idi. Həmin dövrdə bir müddət dövlətin rəsmi orqanı olan "Azərbaycan" qəzetinin baş redaktoru kimi şərəfli bir vəzifəni aparırdı. Əli bəy Hüseynzadə, Əhməd bəy Ağaoğlu kimi böyük türk dünyasının məfkurasını yarıdan mütəfəkkirlər milli ideologiya, humanitar elmlər və ədəbiyyat sahəsində də yorulmadan çalışır, ictimai şüurun inkişafına təkan verirdilər. Təsəvvüf deyil ki, o dövrdə dünya mədəniyyətinin bir sıra dahi sənətkarlarının - Firdovsi, Sədi, Rumi, Xeyyam, Şekspir, Molyer, Bayron, Hüqo, Puşkin, Krilov, Tolstoy və başqalarının əsərləri (əksəriyyəti orijinaldan olmaqla) Azərbaycan dilinə tərcümə edilir, oxunur və yayılırdı. Milli mədəniyyət quruculuğu sahəsində görülən işlər incəsənət dünyasını da hərəkətə gətirmişdi. Yarıdıcılığın qaynar mühitində Dövlət teatri, "İstiqlal" muzeyi, sənətkarlıq emalatxanaları fəaliyyətə başladı. 1919-cu ilin dekabrında açılmış "İstiqlal" muze-

bir millətin mübarizə yoluna çevirə bil-məyin və bu müqəddəs yolda hər cür fədakarlığa hazır olmağın ən parlaq təcəssümü idi. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti təkcə suveren respublika qurmaq, milli siyasət və mədəniyyət təsisatlarını ərəsəyə gətirmək təcrübəsini yaratmadı, həm də ən çətin tarixi zamanda yenilməz mənəviyyatın gücünü göstərmək, dövlətçilik əlaqının müqəddəs dəyərlərini qorumaq ənənəsini yaratdı. Ümummilli liderimiz Heydər Əliyev məhz bu keyfiyyətlərinə görə Cümhuriyyət tariximizə istiqlalçılığımızın sübhü kimi yüksək dəyər vermişdir. Cümhuriyyətlə təməli qoyulan suveren və demokratik respublika quruculuğu ənənəsi Heydər Əliyevin həm sovet dövründəki rəhbərliyi illərində, həm müstəqil dövlətimizin başçısı olduğu ən yaxın tariximizdə, həm də Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin 2003-cü ildən bəri yeritdiyi böyük inkişaf siyasətinin uğur qazanan hər mər-

Bu millət müstəqil və hür olmalı...

1918-ci il mayın 28-də Azərbaycan istiqlalçılığının elan edilməsində, Xalq Cümhuriyyətinin təşəkkül tapmasında və fəaliyyət göstərməsində cümhuriyyətə rəhbərlik etmiş şəxslərin - Əlimərdan bəy Topçubaşovun, Məhəmməd Əmin Rəsulzadənin, Fətəli xan Xoyskiinin, Nəsim bəy Yusifbəylinin, Səməd bəy Mehmandarovun, Əliqası Şıxlinskiinin və başqalarının böyük xidmətləri olmuşdur. Bu görkəmli dövlət xadimlərinin, vətənpərvər ziyalıların, peşəkar hərbiçilərin adları xalqımızın yaddaşına əbədi həkk olunmuşdur."

Heydər Əliyev

(əvvəli ötən sayımızda)

Azərbaycan parlamenti hələ o zaman çoxpartiyalı sistem üzrə formalaşmağa başlamışdı. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətini ərəsəyə gətirən fədakar insanlar mükəmməl təhsil almış, öz dövrünün sivil dəyərlərinə yiyələnmiş, ictimai fikrin yüksəlişinə ciddi şəkildə təsir göstərməyi bacaran, həm də dövlət quruculuğunun ilk çətin mərhələsində atılacaq addımların məsuliyyətini dərk edən, bununla belə tələyüklü məsələlərdə qətiyyətli qərarlar qəbul etməkdən çəkinməyən səğlam və mübariz fikir sahibləri idi. Onların bir çoxu nəinki Azərbaycanda, ümumən türk dünyasında və islam şərqi-də milli düşüncə və dövlətçilik hərəkatının inkişafına təkan vermiş ideoloqlar idilər. Milli dövlətimizin üçrəngli bayrağını ilk dəfə qaldıran bu istiqlal mücahidləri üç apancı istiqamətdə - siyasət, mədəniyyət və cəmiyyət quruculuğu sahəsində sonrakı bütün inkişafımıza əhəmiyyətli təsir göstərən və nəhayət, Sovet İttifaqının dağılması arafədə milli müstəqillik hərəkatına ruh və ideya daşıyan fəaliyyətlərinin təməlini qoymuşdular. Onların fədakar təşəbbüsləri nəticəsində suveren dövlətçilik atributlarımızın yaradılması, Azərbaycan türkcəsinin dövlət dili statusunda qəbul edilməsi, milli-mənəvi dəyərlərimizin, ədəbiyyat və mədəniyyətimizin, maarif və məktəb işinin, milli ideologiyamızın inkişafı istiqamətində böyük uğurlar qazanılmışdı. Cümhuriyyət hərəkatı sözün əsl mənasında milli fikir intibahına yol açdı. Çarizmin devrilməsindən sonra Azərbaycanda yaranmağa başlayan müxtəlif siyasi partiya və təşkilatların azad fəaliyyətinə meydan verildi. Milli demokratiyanın müstəqil mətbuatı təşəkkül tapdı. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti dövründə iki dəfə hökumət başçısı seçilmiş Nəsim bəy Yusifbəylinin rəhbərliyi və təşəbbüsü ilə 1919-cu il 15 oktyabrda mətbuat haqqında

rov, Şəmsi Əsədullayev və başqa sərvət sahibləri öz varından millətin tərəqqisi naminə maarifçilik, quruculuq məqsədlərinə əhəmiyyətli yardımları yırırdılar. Azərbaycan ziyalılarının yarıdıcılıq potensialı artıq özünün nəyə qadir olduğunu göstərirdi. Millətin bütün enerjisi yeni Azərbaycan dövlətinin, onun siyasi təsisatlarının, təhsil sisteminin, hərbi qüvvələrinin, inzibati ərazi vahidlərinin yaradılmasına yönəldilmişdi. Cümhuriyyət dövründə Dövlət Bankı, 40 minlik nizami ordu, Azərbaycan Teleqraf Agentliyi yaradıldı, pul-poçt markaları buraxıldı, Yelizavetpol yenə də Gəncə, Qaryagin isə Cəbrayıl adlandırıldı. Orden, medal, gerb, himn, üçrəngli, səkkizguşəli bayraq qəbul olundu. Məlumdur ki, Azərbaycanın Rusiya imperiyasına birləşdirildiyi təqribən bir əsrlik dövrdə çarizm burada davamlı ruslaşdırma siyasəti aparmış, ölkəni akkulturasizməyə məruz qoymuşdu. Yerli mədəniyyət gəlmə mədəniyyətinin təsiri altına salınmışdı. Bu prosesi dayandıрмаq və milli mədəniyyət-dil quruculuğu sahəsində köklü islahatlar aparmaq, dövlət idarəçiliyini azərbaycanlaşdırmaq kimi mühüm tarixi vəzifə də istiqlalçılığın çiyinə düşürdü. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti rəhbərlərinin apardığı məqsədyönlü siyasət nəticəsində dövlət idarələri tədricən milli dil praktikasına yiyələnməyə başlamışdı. Məhz həmin dövrdə milli kadrların məsul vəzifələrə gətirilməsi ənənəsi yarandı. Milli kadrların formalaşmasına, ümumən xalqın savadlanmasına böyük ehtiyacın olduğunu dərk edən Azərbaycan hökumətinin başlıca vəzifələrindən biri də xalq maarifinin inkişafı, xüsusilə ali təhsil müəssisələrinin yaradılması idi. 1919-cu ildə Bakıda Dövlət Universiteti, müəllim kadrları hazırlayan Darülmüəllim açıldı. Firdin bəy Köçərlinin rəhbərliyi ilə Zaqafqaziya müəllimlər seminariyasının Azərbaycan bölməsi Gürcüstanın Qori şəhərindən Qazaxa köçürüldü. Yüz nəfər tələbə ali təhsil almaq məqsədi-

yavuşu. **Çağdaş Azərbaycan ədəbiyyatı. Çağdaş Azərbaycan tarixi. Bakı, 1991, s. 40). Cümhuriyyət düşüncəsi milli olduğu qədər də, özünü təsdiqləyən iradəsinə sahib olduğu qədər də ümum-başarı seçiyə daşıyırdı. Azərbaycan ideologiyası hələ əsrin əvvəllərindən bu istiqamətə tuşlanmışdı. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti Milli Şurasının sədri Məhəmməd Əmin Rəsulzadə 7 dekabr 1918-ci ildə dövlətimizin ilk parlamentinin toplantısında bildirmişdi: "Bir millət müstəqil və hür olmalı, hür olmaqdan sonra digər millətlərlə ürayi istədiyi kimi əqd-ittifaq etməlidir. Bütün dünya millətlərinin bir cəmiyyəti-əqvam" vücudə gətirməsi bizim ən aziz fikirlərimizləndir. Bu "federasyon" cəbrlərlə deyil, təbii bir meyl və arzu ilə hasil olmalıdır". Bu sözlərlə M.Ə.Rəsulzadə əslində, Azərbaycan dünyaya münasibətlərinin mahiyyətini və istiqamətini açıqlamış, beynəlxalq siyasətdə bu gün də aktual olan suveren dövlətlərin hüquq bərabərliyi ideyasını ortaya qoymuşdu. Cümhuriyyət qurucularının bir çoxu, həqiqətən, universal şəxsiyyətlər idi. Onlar ölkənin ictimai, siyasi, mədəni həyatında fəal iştirak edirdi, dövrü mətbuatda fəal çıxış edirdi, cəmiyyətdə fikr mübadiləsinə geniş meydan açdılar. Məhəmməd Əmin Rəsulzadə siyasətdən klassik ədəbiyyat problemlərinə qədər geniş bir mövzuda əsərlər yazırdı.**

Əlimərdan bəy Topçubaşov görkəmli jurnalist, publisist və siyasi xadim kimi tanınırdı. Üzeyir bəy Hacıbəyov milli mədəniyyət və musiqi tariximizdə bir çox yeni sahələrin əsasını qoymuş dahi sənəçisi olmaqla yanaşı,

yində milli dekorativ sənət nümunələri, xalça və tikmələr, silahlar, əlyazmalar, kitablar, "Qurani-Kərim" in nadir nüsxələri toplanmışdı. "Molla Nəsrəddin", "Zənbu" jurnalları ictimai satiranın klassik nümunələrini yaradırdılar. Satirik qrafikanın banisi Əzimi Əzimzadənin bir karikaturasında ciblində Denikini, Kolçak, və Andraniki gəzdiren ingilis qəsbkarı təsvir olunmuşdu. Bu, Azərbaycan sənətkarının öz dövründə cərəyan edən hadisələrə çox kəskin reaksiyasını sərgiləyirdi. Milli rəssamlıq, teatr və musiqi sənətinin inkişafı onları yaradan ilk azərbaycanlı peşəkarların coşqun fəaliyyəti ilə bağlı idi. "Leyli və Məcnun" kimi zərif klassik operanın yaradıcısı Üzeyir bəy Hacıbəyov həm də Dövlət himninin, inqilabi marşların müəllifi idi. Dahi bəstəkar Üzeyir bəy Hacıbəyov və həmin Himnin sözlərinin müəllifi Əhməd Cavad, artistlərdən Hüseyn Ərəblinski, Hüseynqulu Sarabski teatr və musiqimizin inkişafı sahəsində qızgın fəaliyyət göstərirdilər. Əzim Əzimzadə "Otello", "Aşıq Qərib", "Dəmirçi Gavə" tamaşalarının bədii tərtibatını hazırlamışdı. Bəhrüz Kəngərli Naxçıvan teatrında "Hacı Qara" tamaşasına tərtibat vermişdi. Beləliklə, milli mədəniyyətin bütün sahələrini inkişaf etdirməyin yarıdıcı pafosu, təbii ki, istiqlal idealının geniş xalq kütlələrinə çatdırmaqda məqsədyönlü fəaliyyətlərin birləşmiş enerjisindən doğurdu.

Cəmi 23 ay içərisində bu qədər geniş və hərəffəli fəaliyyətin təmin olunması xalqın ziyalı və ləyaqətli övladlarının Azadlıq və İstiqlal ideallarına sədaqətinin, öz həyat yollarını bütöv

hələsində davam etdirilmişdir. 2007-ci ilin mayında Bakı şəhərinin İstiqlaliyyət küçəsində "İstiqlal Bəyannaməsi"nin həkk olduğu Cümhuriyyət abidəsinin açılışı oldu. 2008-ci il may ayının 28-də dövlət başçısının sərəncamı ilə Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin yaradılmasının 90 illiyi ölkəmizdə təntənəli şəkildə qeyd olunmuşdur. "Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti tarixinin hər bir səhifəsi bütün azərbaycanlılar üçün olduqca əzizdir" - söyləyən, "İstiqlal mücahidlərinin qurduğu dövlətin cəmi 23 ay yaşamasına baxmayaraq, milli özünüdərkən gerçəkləşməsinə böyük təsir göstərdiyini" vurğulayan Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev hər il Respublika Günü münasibətilə Cümhuriyyət abidəsini ziyarət edir.

Bir dəfə yüksələn və heç zaman enməyəcək bayrağımız indiki paytaxtımızın 'Bayraq meydanı'nda dünyanın ən möhtəşəm bayrağı kimi dalğalanır; Azərbaycanın hər bölgəsindəki, sərhəd və səngərlərindəki vətən bayraqlarının sanki bir ordu səfəndə irəliləyən doğru yol göstərir. Qürurlu yüksələn İstiqlal bayrağımız dalğalandıqca ulu öndərin 'Müstəqilliyimiz əbədidir, dənəməzdir, sarsılmazdır!' həqiqətini Vətən torpağına və bütün dünyaya bəyan edir. Bu bayraq bizi gələcəyə səsləyir. XX əsrin əvvəllərində Cümhuriyyət qurucularının canında və qanında coşan istiqlal idealları bizi bu bayrağı başımız üstə qalın Qarabağa doğru zəfər yürüşünə səsləyir. Şuşa, Xankəndi və digər torpaqlarımızda xeynət qurbanı olmuş bayraqlarımızı yenidən yüksəltməyə səsləyir.

Oxu, oxut, abunə ol!